

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 340

Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem – wiodące orientacje

Redaktorzy naukowci

Jan Lichtarski, Stanisław Nowosielski,
Grażyna Osbert-Pociecha,
Edyta Tabaszewska-Zajbert

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Elżbieta Kozuchowska, Barbara Majewska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Barbara Cibis

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-453-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	13

Część 1. Teoretyczno-metodologiczne problemy rozwoju orientacji w zarządzaniu (redaktor naukowy Jan Lichtarski)

Agnieszka Bieńkowska, Anna Zgrzywa-Ziemak: Współwystępowanie koncepcji i metod zarządzania w świetle badań empirycznych	17
Katarzyna Bratnicka: Twórczość organizacyjna: zdefiniowanie i operacjonalizacja nowego konstruktów	27
Wojciech Czakon: Metodologiczny rygor w badaniach nauk o zarządzaniu .	37
Janusz Czekaaj, Marek Ćwiklicki: Możliwe i rekomendowane sposoby grupowania i porządkowania współczesnych metod i koncepcji zarządzania	46
Magdalena Hopej-Kamińska, Anna Zgrzywa-Ziemak, Marian Hopej, Robert Kamiński: Czynniki kształtujące prostotę struktury organizacyjnej.....	58
Anna Kwiotkowska: Jakościowa analiza porównawcza jako koncepcja metodologiczna w naukach o zarządzaniu	65
Jan Lichtarski: Koncepcyjno-instrumentalny dorobek nauk o zarządzaniu oraz jego skuteczność w radzeniu sobie z typowymi sprzecznościami i dylematami w praktyce zarządzania.....	78
Janusz Marek Lichtarski: Synoptyczny i inkrementalny rozwój współczesnych orientacji w przedsiębiorstwie	91
Krystyna Lisiecka, Ewa Czyż-Gwiazda: Projakościowa orientacja organizacji w Polsce i Serbii – empiryczna analiza porównawcza.....	99
Katarzyna Piórkowska: Treści kognitywne i metodologiczne psychologii społecznej i poznawczej w kontekście nauk o zarządzaniu.....	112
Maja Prudzienica: Partnerstwo międzysektorowe w Polsce i Wielkiej Brytanii – istota, charakterystyka i uwarunkowania.....	121
Agnieszka Sokolowska: Teoretyczno-metodologiczne dylematy związane ze społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstwa.....	130
Ewa Izabela Stańczyk-Hugiet: Perspektywa ewolucyjna w zarządzaniu strategicznym. Refleksja z badań	141
Łukasz Sułkowski: Paradygmaty i nurty badawcze w metodologii nauk o zarządzaniu – próba syntezy w oparciu o światową literaturę przedmiotu	154
Piotr Szymański: Ewolucja koncepcji zarządzania wartością przedsiębiorstwa – przegląd literatury.....	167

Michał Trocki: Zmiany instytucjonalne w naukach zarządzania w warunkach globalizacji.....	181
Przemysław Zbierowski, Mariusz Bratnicki: Orientacja pozytywna jako nowy kierunek w zarządzaniu przedsiębiorstwem	189
Kazimierz Zimniewicz: Nauka o zarządzaniu wobec potrzeb praktyki	199

Część 2. Orientacja procesowa (redaktor naukowy Stanisław Nowosielski)

Nicoletta Baskiewicz: Koncepcja japońskiego zarządzania a założenia zarządzania przedsiębiorstwem zorientowanym procesowo	209
Renata Brajer-Marczak: Aspekty kulturowe w przedsiębiorstwie zorientowanym na procesy	218
Tomasz Brzozowski: Orientacja na procesy w modelu zrównoważonej produkcji	230
Szymon Cyfert: System granic architektury procesów organizacji – determinanty kształtowania i dysfunkcje w definiowaniu	243
Ewa Czyż-Gwiazda: Orientacja procesowa organizacji – aspekt teoretyczno-empiryczny	251
Bartłomiej J. Gabryś: Terapeuta czy kontroler, czyli dominujący dyskurs w organizacji i przykład jego analizy	266
Piotr Grajewski: Przesłanki podejścia procesowego do projektowania i zarządzania organizacją.....	275
Grzegorz Jokiel: Identyfikacja procesów w łańcuchach dostaw.....	283
Anna Marciszewska: Zarządzanie portfelem projektów w organizacjach <i>non-profit</i>	293
Stanisław Nowosielski: Ciągłe doskonalenie procesów w organizacji. Możliwości i ograniczenia	303
Przemysław Polak: Wpływ notacji BPMN na podejście procesowe w zarządzaniu.....	318
Maciej Urbaniak: Perspektywy doskonalenia systemów zarządzania jakością	326
Jędrzej Wasiak-Poniatowski: Procesy wdrażania usług świadczonych elektronicznie w urzędach gmin.....	338
Jędrzej Wiczorkowski: Ewolucja metod i notacji modelowania procesów biznesowych	345
Aleksandra Zaleśna: Zwiększanie świadomości procesowej wyzwaniem dla pracowników organizacji.....	355

Część 3. Orientacja na zmiany (redaktor naukowy Grażyna Osbert-Pociecha)

Adela Barabasz: Ambiwalencja w warunkach zmiany organizacyjnej. Spojrzenie psychoanalityczne	369
Dominika Bąk-Grabowska: Niestandardowe formy zatrudnienia w teorii nauki o zarządzaniu – rekomendacje dla prowadzenia badań empirycznych.....	380
Wojciech B. Cieśliński, Jakub Mierzyński: Model strategicznej odnowy procesów biznesowych przedsiębiorstw sektora motoryzacyjnego	390
Jerzy Lech Czarnota: Analiza i ocena ryzyka menedżerskiego na podstawie wybranych przypadków	400
Remigiusz Gawlik: Zastosowanie metody analitycznego procesu sieciowego do wspierania racjonalnych wyborów młodych Europejczyków	415
Grażyna Gruszczyńska-Malec, Monika Rutkowska, Milena Gojny: Motywacja pracowników w wieku 50+ w świetle wyników badań empirycznych.....	427
Andrzej Kaleta: Strategie małych, średnich i dużych przedsiębiorstw w Polsce	438
Kazimierz Krzakiewicz: Zmiany w organizacji i strukturalna inercja	450
Monika Kwiecińska: Koncepcja społecznego zaangażowania przedsiębiorstw CCI (<i>Corporate Community Involvement</i>) – teoretyczne i praktyczne podstawy zmiany w postrzeganiu roli przedsiębiorstwa w otoczeniu	461
Dagmara Lewicka: Wprowadzanie systemu ciągłych usprawnień jako zmiany w przedsiębiorstwie – analiza najistotniejszych barier i źródeł oporu ..	474
Mirosław Moroz: Istota elastyczności przedsiębiorstwa w opinii kadry kierowniczej przedsiębiorstw internetowych	487
Jerzy Niemczyk, Rafał Trzaska: Zarządzanie w sieciach międzyorganizacyjnych z perspektywy ról i funkcji menedżera	496
Przemysław Niewiadomski, Bogdan Nogalski: Kryteria konkurencyjności wyrobów w elastycznej organizacji – perspektywa wytwórcy	509
Grażyna Osbert-Pociecha: Zmiany optymalizujące złożoność – jako uwarunkowanie gospodarowania energią organizacji	525
Piotr Rogala: Ciągłe doskonalenie jakości według norm ISO serii 9000	536
Ryszard Rutka, Małgorzata Czerska: Czynniki wpływające na poziom i strukturę kosztów zmian w organizacji	546
Jan Skalik: Ewolucja zarządzania zmianami w przedsiębiorstwie	557
Danuta Szpilko: Wykorzystanie badań foresight w procesie budowania strategii rozwoju przedsiębiorstw turystycznych	567
Dorota Teneta-Skwiercz: Analiza i ocena ruchu Sprawiedliwego Handlu – wątpliwości związane z jego dalszym upowszechnianiem	582

Małgorzata Trenkner: Menedżer jako lider zmiany na przykładzie implementacji systemów zarządzania jakością.....	595
Czesław Zajac: Procesy integracyjne w warunkach przejść i fuzji przedsiębiorstw – aspekty organizacyjne i społeczne.....	607
Agnieszka Zakrzewska-Bielawska: Ewolucja struktur organizacyjnych – w drodze do elastyczności i innowacyjności.....	615

Część 4. Orientacja na wiedzę i kapitał intelektualny (redaktor naukowy Edyta Tabaszewska-Zajbert)

Anna Cierniak-Emerych: Partycypacja pracownicza w procesie transferu wiedzy w przedsiębiorstwie.....	627
Wojciech Dyduch, Katarzyna Bratnicka: Twórczość strategiczna jako podstawa budowania kapitału intelektualnego organizacji.....	637
Joanna Ejdys, Łukasz Nazarko: Foresight gospodarczy – instrumentem orientacji na przyszłość.....	651
Aldona Glińska-Noweś: Rola kapitału społecznego organizacji w kształtowaniu jej kapitału intelektualnego.....	665
Katarzyna Grzesik: Kapitał społeczny w funkcjonowaniu współczesnych przedsiębiorstw.....	675
Katarzyna Huk: Rozwój utalentowanych pracowników w ramach programów zarządzania talentami w świetle badań.....	688
Bogusław Kaczmarek: Wyzwania dla współczesnych przedsiębiorstw i menedżerów – zarys problematyki.....	701
Jarosław Karpacz: Orientacja organizacji na uczenie się a zmiana rutyn.....	712
Grzegorz Kobyłko: Informacyjne i poznawcze uwarunkowania równowagi organizacyjnej.....	726
Justyna Michniak: Narzędzia kształtowania zachowań etycznych pracowników we współczesnych organizacjach.....	736
Mieczysław Morawski: Zarządzanie wiedzą, kapitałem intelektualnym, talentami – wzajemne relacje.....	747
Katarzyna Piwowar-Sulej: Wzrost wiedzy o zarządzaniu ludźmi jako składowej wiedzy projektowej.....	759
Agnieszka Połomska-Jesionowska: Międzyorganizacyjne uczenie się z perspektywy współdziałania gospodarczego małych przedsiębiorstw.....	770
Włodzimierz Rudny: Mobilność zasobów wiedzy a kreowanie wartości.....	781
Agnieszka Sopińska: Wiedza i kapitał intelektualny w nowych typach organizacji – w organizacjach sieciowych.....	788
Edyta Tabaszewska-Zajbert: <i>Teaching organization</i> a inne modele organizacji opartej na wiedzy – człowiek i wartości.....	799

Summaries

Part 1. Theoretical and methodological problems of orientation development in management

Agnieszka Bieńkowska, Anna Zgrzywa-Ziemak: The coexistence of management conceptions and methods in view of empirical research.....	26
Katarzyna Bratnicka: Organizational creativity: defining and operationalizing of a new construct.....	34
Wojciech Czakon: Methodological rigor in management research	45
Janusz Czekaj, Marek Ćwiklicki: Possible and recommended ways of grouping and arranging contemporary management concepts and methods	57
Magdalena Hopej-Kamińska, Anna Zgrzywa-Ziemak, Marian Hopej, Robert Kamiński: Factors influencing the simplicity of organizational structure	64
Anna Kwiotkowska: Qualitative Comparative Analysis as a methodological concept in management research	77
Jan Lichtarski: Conceptual and instrumental achievements of management science and its effectiveness in solving typical contradictions and dilemmas in management practice.....	90
Janusz Marek Lichtarski: Synoptic and incremental development of contemporary management orientations in an enterprise.....	98
Krystyna Lisiecka, Ewa Czyż-Gwiazda: Pro-quality orientation in organizations from Poland and Serbia – empirical comparative analysis	111
Katarzyna Piórkowska: Cognitive and methodological content in the context of management science.....	120
Maja Prudzienica: Cross-sector partnership in Poland and the UK – the essence, characteristics and determinants.....	129
Agnieszka Sokółowska: Theoretical and methodological dilemmas related to the social responsibility of enterprise	140
Ewa Izabela Stańczyk-Hugiet: Variation and selection. Reflections from the research.....	153
Łukasz Sułkowski: Paradigms and research currents in methodology of management – trial of synthesis on the basis of world literature	166
Piotr Szymański: Value-based management evolution – literature review.....	180
Michał Trocki: Institutional changes in management sciences in the context of globalization	188
Przemysław Zbierowski, Mariusz Bratnicki: Enterprise's strategic orientations as an important direction of future research in strategic management	198
Kazimierz Zimniewicz: Science of management versus the needs of practice	205

Part 2. Process orientation

Nicoletta Baskiewicz: Japanese management concept vs. assumptions from process-oriented business management.....	217
Renata Brajer-Marczak: Cultural aspects in a process oriented company	229
Tomasz Brzowski: Processes orientation in a model of diverse production	242
Szymon Cyfert: Systems of organization processes architecture boundaries: determinants of shaping and dysfunctions in defining	250
Ewa Czyż-Gwiazda: Theoretical and empirical aspect of business process orientation	265
Bartłomiej J. Gabryś: Therapist or controller: dominating discourse in organization and its analysis	274
Piotr Grajewski: Presumptions of the process-oriented approach to design and management of the organization	282
Grzegorz Jokieli: Identification of processes in the supply chain.....	292
Anna Marciszewska: Project portfolio management in non-profit organizations.....	302
Stanisław Nowosielski: Continuous process improvement in an organization. Possibilities and limitations	317
Przemysław Polak: BPMN influence on the process approach in management	325
Maciej Urbaniak: Prospects for improvement of quality management systems	337
Jędrzej Wasiak-Poniatowski: The processes of implementation of electronic services in municipal offices.....	344
Jędrzej Wiczorkowski: The evolution of business process modeling methods and notations	354
Aleksandra Zaleśna: Process consciousness raising – a challenge for organization's employees.....	365

Part 3. Change orientation

Adela Barabasz: Ambivalence towards organizational change. Psychoanalytic perspective	379
Dominika Bąk-Grabowska: Nonstandard forms of employment in the theory of management science – recommendations for empirical research	389
Wojciech B. Cieśliński, Jakub Mierzyński: Model of strategic renewal of business processes of automotive industry	399
Jerzy Lech Czarnota: Analysis and assessment of managerial risk based on selected examples	414

Remigiusz Gawlik: Supporting rational choices of young Europeans with the use of Analytic Network Process method.....	426
Grażyna Gruszczyńska-Malec, Monika Rutkowska, Milena Gojny: 50+ workers' motivation to work – empirical evidences.....	437
Andrzej Kaleta: Strategies of small, medium and large enterprises in Poland..	449
Kazimierz Krzakiewicz: Organisational change and structural inertia	460
Monika Kwiecińska: Corporate Community Involvement – theoretical and practical basis for changes in the perception of the role of companies in environment.....	473
Dagmara Lewicka: Implementation of system of continuous improvement as a change in a company – analysis of the most important barriers and sources of resistance	486
Mirosław Moroz: Essence of the enterprise flexibility in the opinion of management of internet businesses	495
Jerzy Niemczyk, Rafał Trzaska: Management in inter-organizational networks – manager's roles and functions perspective	508
Przemysław Niewiadomski, Bogdan Nogalski: Competition criteria of products at a flexible organization – manufacturer's perspective	523
Grażyna Osbert-Pociecha: Changes limiting the complexity – as conditioning of organizational energy management.....	535
Piotr Rogala: Continual improvement of quality according to the ISO 9000 series standards	545
Ryszard Rutka, Małgorzata Czerska: Factors determining the level and structure of costs of changes in an organization	556
Jan Skalik: Evolution of management of changes in an enterprise.....	566
Danuta Szpilko: The use of foresight research in the process of building tourism enterprises development strategy.....	581
Dorota Teneta-Skwiercz: The Fair Trade analysis and assessment – doubts connected with its further dissemination	594
Małgorzata Trenkner: Manager as a leader of change in the implementation of quality management systems.....	606
Czesław Zajęc: Integration processes in the conditions of acquisitions and mergers of enterprises – social and organizational aspects	614
Agnieszka Zakrzewska-Bielawska: The evolution of organizational structures – on the way to flexibility and innovativeness.....	624

Part 4. Knowledge and intellectual capital orientation

Anna Cierniak-Emerych: Employee participation in the process of knowledge transfer in a company.....	636
Wojciech Dyduch, Katarzyna Bratnicka: Strategic creativity as a basis for developing organizational intellectual capital and enhancing performance	650

Joanna Ejdys, Łukasz Nazarko: Economic foresight as an instrument of a future-oriented strategy	664
Aldona Glińska-Neweś: The role of social capital in shaping the organisation's intellectual capital	674
Katarzyna Grzesik: Social capital in the functioning of contemporary enterprises	687
Katarzyna Huk: The development of talent in the talent management programs in the light of research	700
Bogusław Kaczmarek: Challenges for contemporary businesses and managers – basic problems and outline of issues	711
Jarosław Karpacz: Organizational learning orientation versus change of routines	725
Grzegorz Kobyłko: Information and cognitive conditionality of organizational balance	735
Justyna Michniak: Ethical behaviour building tools in modern organisations.....	746
Mieczysław Morawski: The relationship between knowledge management, intellectual capital management and talent management	758
Katarzyna Piwowar-Sulej: Increase of human resources management knowledge as a component of project knowledge	769
Agnieszka Połomska-Jesionowska: Inter-organizational learning from the prospect of economic cooperation of small businesses	780
Włodzimierz Rudny: Knowledge assets mobility and value creation.....	787
Agnieszka Sopińska: Knowledge and intellectual capital in a new type of organisations: network organisations	798
Edyta Tabaszewska-Zajbert: Teaching Organization and other types of knowledge-based organization – human and values	810

Łukasz Sulkowski

Społeczna Akademia Nauk w Łodzi

PARADYGMATY I NURTY BADAWCZE W METODOLOGII NAUK O ZARZĄDZANIU – PRÓBA SYNTEZY W OPARCIU O ŚWIATOWĄ LITERATURĘ PRZEDMIOTU

Streszczenie: Przedmiotem tego artykułu jest przegląd koncepcji paradygmatów oraz uzasadnienie propozycji wyboru jednego z nich do opisu rzeczywistości organizacyjnej. W pierwszej kolejności opisane zostaną sposoby wyodrębniania paradygmatów w naukach o zarządzaniu. Dalej wskazano na możliwe zastosowanie w naukach o zarządzaniu paradygmatów opartych na klasyfikacji G. Burrella i G. Morgana. Przeprowadzona analiza możliwości zastosowania paradygmatów wywodzących się z modelu G. Burrella i G. Morgana wskazuje na użyteczność poznawczą tej koncepcji w odniesieniu do badań organizacji i zarządzania. Postrzeganie procesów organizacyjnych, kulturowych, zarządzania zmianą, zarządzania zasobami ludzkimi oraz marketingu, uwzględniające cztery opisane perspektywy poznawcze, może otwierać nowe horyzonty teoretyczne, metodologiczne i pragmatyczne.

Słowa kluczowe: paradygmaty zarządzania, paradygmaty organizacji, nurty badawcze w zarządzaniu.

DOI: 10.15611/pn.2014.340.14

1. Wstęp

Wśród badaczy w zarządzaniu nie ma konsensu dotyczącego możliwości porządkowania dorobku naszych nauk. Proponowanych jest wiele różnych koncepcji podstawowych założeń poznawczych nauk o zarządzaniu, które jednakże funkcjonują równolegle. Przedmiotem tego artykułu jest przegląd koncepcji paradygmatów oraz uzasadnienie propozycji wyboru jednego z nich do opisu rzeczywistości organizacyjnej. W pierwszej kolejności opisane zostaną sposoby wyodrębniania paradygmatów w naukach o zarządzaniu. Dalej wskazano na możliwe zastosowanie w naukach o zarządzaniu paradygmatów opartych na klasyfikacji G. Burrella i G. Morgana¹.

¹ G. Burrell, G. Morgan, *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*, Heinemann, London 1979.

2. Paradygmaty nauk o zarządzaniu

Przegląd metod analizy paradygmatów w naukach o zarządzaniu może wskazać bardzo wiele możliwych koncepcji. Proponowałbym uporządkować je wedle kryterium częstości stosowania.

Dwa najczęściej stosowane sposoby porządkowania paradygmatów w naukach o zarządzaniu to utożsamianie ich z subdyscyplinami albo ze szkołami naukowymi. Określenie „subdyscyplina” stanowi odzwierciedlenie wewnętrznego zróżnicowania nauk o zarządzaniu, w obrębie których znajdują się tak odległe obszary zainteresowań badawczych i praktycznych, jak: finanse i rachunkowość, marketing, zarządzanie zasobami ludzkimi czy zarządzanie strategiczne. Wielu autorów dostrzega, że każda z tych subdyscyplin opiera się na swoistych, choć zróżnicowanych założeniach poznawczych². Finanse i rachunkowość opisują organizację w kategoriach transferów finansowych oraz posługują się metodami ilościowymi i numerycznymi. W marketingu rdzeniowe koncepcje to: orientacja na klienta, badania rynku, segmentacja i *targeting* oraz *branding*. Zarządzanie zasobami ludzkimi postrzega zarządzanie przez pryzmat kierowania pracownikami oraz wdrożenia skutecznych metod i technik personalnych. Natomiast zarządzanie strategiczne odnosi się do kształtowania długookresowych działań organizacji postrzeganej jako całość. Poszukując „tożsamości” poszczególnych subdyscyplin zarządzania, można próbować również patrzeć z perspektywy integrującej, a więc dostrzegać ich odrębność, ale jednocześnie odnaleźć założenia poznawcze wspólne dla różnych subdyscyplin. Koncepcja paradygmatów nauk o zarządzaniu oparta na podziale na subdyscypliny nie jest pozbawiona wad. Przede wszystkim prowadzi ona do rozproszenia dyskursu zarządzania na wąskie obszary, które dopiero trzeba wtórnie integrować w obrębie nauk o zarządzaniu lub nauk społecznych w ogóle. Po drugie, istotnym problemem jest samo wyodrębnienie subdyscyplin, poza wspomnianymi bowiem czterema obszarami naszej nauki (finanse i rachunkowość, marketing, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie strategiczne) występuje również wiele pól badawczych, które potencjalnie mogą być subdyscyplinami. Należą do nich przykładowo: przedsiębiorczość, innowacyjność, zarządzanie zmianą, zarządzanie informacją, kultura organizacyjna i wiele innych problemów.

Inną metodą wyodrębniania paradygmatów jest podział chronologiczny na nurty i szkoły naukowe, które wyodrębniały się historycznie i tworzyły własne założenia poznawcze (tab. 1). Nurt klasyczny ze szkołą naukowego zarządzania, zapoczątkowany przez F.W. Taylora, czerpał inspirację z myślenia technicznego i praktycznego³. Nurt psychologiczny, którego jednym z pierwszych przedstawicieli był E. Mayo (szkoła stosunków społecznych), sięgał po koncepcje psychologii społecznej, czer-

² Ch. Knudsen, H. Tsoukas (eds.), *The Oxford Handbook of Organization Theory: Meta-theoretical Perspective*, Oxford University Press, Oxford–New York 2005, s. 1–36.

³ F.W. Taylor, *Critical Evaluations in Business and Management*, Routledge, London 2002.

pięc z niej podstawowe założenia i metody (metoda paraeksperymentalna)⁴. Nurt socjologiczny z kluczowym problemem kultury organizacyjnej, który pojawił się w zarządzaniu za sprawą E. Jacquesa, opiera się na koncepcjach kulturowych zaczerpniętych z socjologii humanistycznej oraz antropologii kulturowej⁵. Podejście systemowe, w którym mieści się kilka szkół zarządzania, czerpie generalnie inspirację z: ogólnej teorii systemów⁶, cybernetyki⁷ oraz badań operacyjnych⁸. Nurt strategiczny rozwijany pierwotnie przez Szkołę Harvardzką, Ansoffa, również może być postrzegany jako zespół ewoluujących założeń podstawowych⁹.

Tabela 1. Nurty i szkoły zarządzania

Nurty zarządzania	Szkoły i kierunki zarządzania	Przykładowe aplikacje
Nurt klasyczny i neoklasyczny	Kierunek taylorowski Kierunek administracyjny Szkoła uniwersalistyczna Szkoła empiryczna	Metody planowania Metody kierowania i kontroli Metody badań i analiz procesu pracy
Nurt psychologiczny	Nurt stylów kierowania Teorie decyzyjne	Siatka kierownicza Model optymalnego podejmowania decyzji
Nurt socjologiczny	Kultura organizacyjna Kierunek systemów społecznych Interpretatywne ujęcie organizacji	Badania wymiarów wartości Analiza ról organizacyjnych Metafory organizacyjne
Nurt systemowy i strukturalny	Kierunek badań operacyjnych Kierunek cybernetyczny Kierunek systemowy	Prognozowanie i symulacje Analiza wejścia-wyjścia Analiza podsystemów
Nurt strategiczny	Szkoła planistyczna Szkoła ewolucyjna Szkoła pozycyjna Szkoła zasobowa	Analiza SWOT <i>Case study</i> strategii Model 5 sił Analiza zasobów

Źródło: opracowanie własne.

Propozycja powiązania paradygmatów nauk o zarządzaniu (zespołu podstawowych założeń) z nurtami i szkołami naukowymi pozwala na czerpanie podejścia badawczego z różnych dyscyplin nauki (np. nurt socjologiczny, nurt socjologiczny itd.). Jednak często w obrębie jednego nurtu znaleźć można zróżnicowane problemy i podejścia, które nie zawsze opierają się na wspólnych założeniach poznawczych.

⁴ E. Mayo, *The Human Problem of An Industrial Civilisation*, Macmillan, New York 1933.

⁵ R. Jacques, *Manufacturing The Employee: Management Knowledge from the 19th to 21st Centuries*, Sage Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi 1996.

⁶ L. von Bertalanffy, *General Systems Theory: Foundation, Development*, George Braziller, New York 1960.

⁷ N. Wiener, *Cybernetics Or Control and Communication in the Animal and the Machine*, MIT Press, Cambridge 1965.

⁸ R.L. Ackoff, *Zasady planowania strategicznego*, PWE, Warszawa 1973.

⁹ I. Ansoff, *Corporate Strategy*, McGraw-Hill, New York 1965.

Przykładem może być wewnętrzne zróżnicowanie nurtu psychologicznego, socjologicznego i strategicznego.

W naukach o zarządzaniu znajdziemy wiele innych koncepcji porządkowania paradygmatów, które nie opierają się ani na podziale interdyscyplinarnym, ani na nurty i szkoły zarządzania (podział chronologiczno-problemowy). Przykładem takich interesujących koncepcji są typologie podstawowych założeń w naukach o zarządzaniu zaproponowane przez: M.J. Hatch (paradymaty)¹⁰, L.G. Bolmana i T.E. Deal (ramy poznawcze)¹¹, M.C. Jacksona (systemy)¹², P. Johnsona i J. Duberley (epistemologie badań)¹³. D. Remenyi, B. Williams, A. Money i E. Swartz wskazują na dwa uzupełniające się paradymaty badań w zarządzaniu, a mianowicie pozytywizm i fenomenologię¹⁴. M.C. Jackson, eksploatując szeroko rozumiane myślenie systemowe, dokonał próby opisu podstawowych założeń poznawczych zarządzania, opierając się na 12 sposobach rozumienia systemu organizacyjnego¹⁵. Własne interpretacje paradygmatów zarządzania rozwijają także: Ch. Knudsen i H. Tsoukas oraz B. Czarniawska¹⁶.

Typologia G. Burrella i G. Morgana dokonuje podziału, który wykracza poza dyskurs organizacyjny oraz nauki o zarządzaniu. Może być on stosowany w odniesieniu do wielu dyscyplin humanistycznych, takich jak: socjologia, antropologia kulturowa, lingwistyka, psychologia społeczna. Nauki o zarządzaniu są wieloparadygmatyczne, a więc nie ma konsensusu badaczy co do podstawowych założeń tej dyscypliny wiedzy. Do najbardziej rozpowszechnionych koncepcji paradygmatów należy zaproponowany przez G. Burrella i G. Morgana podział na cztery sposoby uprawiania nauk społecznych charakterystyczne nie tylko dla zarządzania, ale w ogóle dla nauk społecznych. Propozycja macierzy paradygmatów została opisana w publikacji na temat badań organizacyjnych, w których właśnie kultura zajmowała kluczową pozycję¹⁷. Kryteriami wyróżniania paradygmatów miałyby być: orientacja społeczna (regulacja a zmiana) oraz założenia dotyczące poznania (obiektywne a subiektywne). Ze skrzyżowania tych wymiarów powstają cztery paradymaty, których nazwę proponuję zmodyfikować następująco: funkcjonalistyczny (neopozytywistyczno-funkcjonalistyczno-systemowy), radykalny strukturalizm (krytyczny), interpretatywny (interpretatywno-symboliczny) oraz radykalny humanizm (postmodernistyczny)¹⁸ (tab. 2).

¹⁰ M.J. Hatch, *Teoria organizacji*, PWN, Warszawa 2002.

¹¹ L.G. Bolman, T.E. Deal, *Reframing Organisations. Artistry, Choice and Leadership*, Jossey-Bass, San Francisco 2003.

¹² M. Jackson, *Systems Thinking: Creative Holism for Managers*, Wiley, John & Sons Ltd., Chichester 2003.

¹³ P. Johnson, J. Duberley, *Understanding Management Research*, Sage, London 2005, s. 180–191.

¹⁴ D. Remenyi i in., *Doing Research in Business and Management. An Introduction to Process and Method*, Sage, London 2005, s. 32–37.

¹⁵ M. Jackson, wyd. cyt.

¹⁶ Ch. Knudsen, H. Tsoukas (eds.), wyd. cyt., s. 1–36.

¹⁷ G. Burrell, G. Morgan, wyd. cyt.

¹⁸ Tamże.

Tabela 2. Paradygmaty nauk społecznych wg G. Burrella i G. Morgana

Założenia epistemologiczne dotyczące ideału nauki	Preferowana orientacja społeczna		
		<i>Regulacja</i>	<i>Radykalna zmiana</i>
<i>Obiektywizm</i>	Funkcjonalizm	Radykalny strukturalizm	
<i>Subiektywizm</i>	Paradygmat interpretatywno-symboliczny	Postmodernizm	

Źródło: zmodyfikowane na podstawie [Burrell, Morgan 1979].

Klasyfikacja paradygmatów oparta na macierzy G. Burrella i G. Morgana jest jedną ze stosowanych typologii nurtów badawczych współczesnego zarządzania. Jej niewątpliwą zaletą jest ogólność i możliwość stosowania w wielu naukach społecznych. Przykładowo, podejścia: funkcjonalistyczne, interpretatywne, krytyczne i postmodernistyczne znajdziemy zarówno w naukach o zarządzaniu, jak i w antropologii kulturowej, socjologii czy lingwistyce¹⁹. Taka ogólność wydaje się użyteczna poznawczo, ponieważ jest dość uniwersalna i interdyscyplinarna i nie zamyka dyskursu na temat organizacji i zarządzania w jednej, instytucjonalnie pojętej dyscyplinie naukowej.

3. Zastosowanie macierzy paradygmatów w zarządzaniu

3.1. Teoria organizacji i metodologia zarządzania

Typologie paradygmatów wykorzystujące podejście G. Burrella i G. Morgana stosowane są w odniesieniu do różnych aspektów zarządzania. Pierwotnie G. Burrell i G. Morgan zastosowali koncepcję w teorii organizacji właśnie do analizy paradygmatów organizowania²⁰. Odniesienia paradygmatów do teorii organizacji posłużyły również autorom do opisu metodologii badań organizacji i zarządzania²¹. W szczególności ważnym aspektem metodologicznym zaczerpniętym z analizy paradygmatów jest zastosowanie metod alternatywnych w stosunku do dominującego nurtu badań standaryzowanych i ilościowych.

Właściwie od początku pojawiły się również odniesienia paradygmatów do dyskursu kulturowego w zarządzaniu, które na świecie prowadzone były przez L. Smircich²², w Polsce zaś przez M. Kosterę²³, a później przez Ł. Sułkowskiego²⁴. Kluczowe cechy dyskursu kulturowego zostały zaproponowane w tab. 3.

¹⁹ Więcej na temat paradygmatów w zarządzaniu: Ł. Sułkowski, *Epistemologia i metodologia zarządzania*, PWE, Warszawa 2012.

²⁰ G. Burrell, G. Morgan, wyd. cyt.

²¹ G. Morgan (ed.), *Beyond Method. Strategies for Social Research*, Sage, Beverly Hills–London–New Delhi 1983.

²² L. Smircich, *Organizations as shared meaning*, [w:] *Organization Symbolism*, JAI Press, Greenwich 1983.

²³ M. Kostera, *Postmodernizm w zarządzaniu*, PWE, Warszawa 1996.

²⁴ Ł. Sułkowski, *Kulturowa zmienność organizacji*, PWE, Warszawa 2001.

Tabela 3. Paradymaty kultury w naukach o zarządzaniu

Kryterium	Paradygmat neopozytywistyczno-funkcjonalistyczno-systemowy	Interpretatywno-symboliczny	Nurt krytyczny w zarządzaniu	Postmodernizm w zarządzaniu
Znaczenia kultury w zarządzaniu	Integralność, holizm, spójność kultury	Sieci znaczeń, otwartość interpretacji, podziały i subkultury	Opresyjność, dominacja, indoktrynacja, ukryte nici władzy	Względność interpretacji, subiektywizm
Metody badań kultury	Obiektywizujące, ilościowe, dominują ankiety	Subiektywistyczne, jakościowe, dominuje antropologia organizacji i metody tekstualne	Zaangażowane, jakościowe, dominuje <i>action research</i>	Brak metod badawczych <i>sensu stricto</i> , glossy, metafory, tekstualizm
Metody zmiany kulturowej	Projektowanie optymalizujących zmian kultury	Tworzenie i rozwijanie nowych znaczeń kultury	Wdrażanie emancypacyjnych zmian np. <i>empowerment</i> , denaturalizacja	Brak metod zmiany <i>sensu stricto</i> , pogłębiona refleksja
Dominujące modele i typologie	Oparte na konfiguracji kluczowych wartości	Kultury traktowane jednostkowo, jako swoiste, unikanie generalizacji	Oparte na typie sprawowanej władzy	Brak modeli i typologii, jedynie metafory
Kluczowe metafory	Maszyna, organizm	Tekst, język, gra językowa	Więzienie, panopticon, kolonizacja umysłów	Happening, kłącze, metanarracja
Ważniejsi przedstawiciele	E. Schein, G. Hofstede, Ch. Handy	G. Morgan, L. Smircich, J. van Maanen, M.J. Hatch	H. Willmott, M. Alvesson, N. Monin	G. Burrell, M.J. Hatch, B. Czarniawska

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Zarządzanie zmianą

Rozumienie zarządzania zmianą zależy od preferowanej perspektywy poznawczej. Funkcjonalizm proponuje wizję zmiany, która może być poddana kontroli zarządczej i ma charakter deterministyczny, co jednocześnie nie oznacza, że jest łatwo przewidywalna. W paradygmacie interpretatywnym proces zarządzania zmianami jest w znacznej mierze niekontrolowalny oraz indeterministyczny, a także nieprzewidywalny. Z punktu widzenia nurtu krytycznego kluczowe jest pytanie o skutki dokonywanej zmiany, przede wszystkim z punktu widzenia opresyjności organizacji. Jeśli w wyniku zmiany zmniejsza się opresyjność, zyskują grupy defaworyzowane, organizacja jest sprawiedliwsza lub stosowany jest *empowerment*, to zmiana ma charakter pozytywny. Badacze nurtu krytycznego dążą do zerwania z jednowymiarową oceną zarządzania zmianami wyłącznie przez pryzmat efektywności ekono-

Tabela 4. Różne koncepcje zmian w różnych paradygmatach zarządzania

Paradygmat	Paradygmat neopozytywistyczno-funkcjonalistyczno-systemowy	Interpretatywno-symboliczny	Nurt krytyczny w zarządzaniu	Postmodernizm w zarządzaniu
Cel zmiany	Wzrost skuteczności lub ekonomiczności funkcjonowania organizacji	Wzrost świadomości i refleksyjności aktorów organizacyjnych	Emancypacja defaworyzowanych grup organizacyjnych	Bezczelowa, zmiana dla zmiany
Zmiana pozytywna i negatywna	Zmiana pozytywna doskonali organizacje i pracowników, czyniąc ich skuteczniejszymi (postęp), a negatywna oznacza regres	Zmiana pozytywna wzbogaca interpretacje i sensy, a negatywna ogranicza dyskurs	Zmiana pozytywna to taka, która promuje równość, a negatywna ją ogranicza	Ocena zmiany zależy wyłącznie od kryteriów i założeń dyskursu
Rozumienie zmiany	Przekształcanie systemu organizacyjnego oraz podsystemów prowadzące do lepszego wykorzystania zasobów oraz do dostosowania do otoczenia	Przekształcanie się tożsamości indywidualnych uczestników organizacji oraz zbiorowych tożsamości organizacyjnych	Niwelowanie nierówności w dostępie do władzy i zasobów w organizacjach oraz rugowanie „falszywej świadomości”	Ciągły przepływ dyskursu i władzy w ramach różnych metanarracji
Typ zmiany	Ewolucyjna, ciągła, kontrolowana, uświadamiana	Ewolucyjna, ciągła, niekontrolowana, nieuświadamiana	Rewolucyjna, nieciągła, łącząca aspekty kontroli i spontaniczności oraz świadomości i nieświadomości	Rewolucyjna, nieciągła, niekontrolowana, nieuświadamiana
Podmioty zmian	Organizacja jako całość, podsystemy, pracownicy	Aktorzy organizacyjni, organizacja jako całość	Pracownicy podlegający władzy i sprawujący władzę	Ludzie, organizacje, narracje
Metody zmian	Wprowadzanie „nowoczesnych” metod zarządzania, tj. TQM, reinżynieria itp.	Wprowadzanie nowych sensów i interpretacji do dyskursu, np. zarządzanie znaczeniami	Denaturalizacja i demontaż spetryfikowanych struktur władzy oraz uświadamianie grup defaworyzowanych	Dekonstrukcja dyskursów i narracji
Przeszkody w zmianach	Opór organizacyjny i kulturowy wobec zmian wynikający z obaw pracowników oraz inercji struktur	Trudności ze zmianą utrwalonych interpretacji i stereotypów	Świadomy i nieświadomy opór ze strony sprawujących władzę oraz fałszywa świadomość	Całkowity indeterminizm, nieprzewidywalność i brak kontroli
Ocena zmiany	Neutralna aksjologicznie	Immanentnie związana z wartościowaniem	Wartościująca	Wartościująca
Metafory	Bliska: ewolucja	Przepływ, gra sceniczna	Walka klas	Kłęczce

Źródło: opracowanie własne.

micznej. Postmodernizm posługuje się relatywistycznymi kategoriami zmiany samorodnej, spontanicznej i niekontrolowanej, która jest częścią ciągłej transformacji oraz transgresji kulturowe. Szczegółowe porównanie koncepcji zarządzania zmianami na gruncie różnych paradymatów znalazło się w tab. 4.

3.3. Zarządzanie zasobami ludzkimi

Stosując perspektywę wieloparadygmatyczną do zarządzania zasobami ludzkimi, można dostrzec sprzeczności, niewspółmierności, ale też pewne punkty wspólne obecne zarówno na poziomie podstawowych założeń, jak i teorii oraz metodologii.

Paradygmat funkcjonalistyczny jest wciąż dominującym nurtem zarządzania kapitałem ludzkim w teorii, jak również w praktyce organizacyjnej. Przeważająca część teorii oraz metod: rekrutacji, selekcji, motywowania, rozwoju oraz planowania personalnego bazuje na funkcjonalistycznym sposobie myślenia. Istotą naboru jest poszukiwanie osób dysponujących założonymi kompetencjami, w skład których wchodzi: wiedza, umiejętności oraz postawy, które pasują do stanowisk pracy. Kompetencje powinny być możliwie dokładnie doprecyzowane, mierzalne dostępnymi metodami wypracowanymi w teorii i praktyce zarządzania zasobami ludzkimi. Taka orientacja pomija rolę: intuicji, milczącej wiedzy, adaptacji do konkretnej kultury organizacyjnej oraz utożsamiania się z grupą społeczną. Często wykorzystywanymi koncepcjami motywowania w zarządzaniu kapitałem ludzkim są: piramida potrzeb A. Masłowa, a także schemat potrzeb F. Herzberga²⁵. Koncepcje zarządzania zasobami ludzkimi odwołują się do tradycji *homo oeconomicus*. Założone motywy to przyczyny, zachowania organizacyjne to skutki, zarządzanie zaś służy kontrolowaniu tego przyczynowo-skutkowego procesu. Funkcjonalistyczny paradygmat w zarządzaniu zasobami ludzkimi napotyka liczne ograniczenia i nie zawsze pozwala na wyjaśnianie różnych fenomenów organizacyjnych. Funkcjonalistyczne wizje rozwoju tożsamości i kultury organizacyjnej, przywództwa, procesów komunikacji oraz rozwoju pracowników są mało dynamiczne oraz zbyt uproszczone, a także napotykają problemy aplikacyjne.

Paradygmat interpretatywny zrywa z hiperracjonalną wizją *homo oeconomicus* i założeniem determinizmu w wyjaśnianiu zachowań pracowniczych. Strategia personalna rodzi się w działaniu, jest zmienna i ewolucyjna oraz jest przedmiotem racjonalizacji²⁶. Nabór, motywowanie oraz rozwój pracowników są rezultatem gry społecznej interesariuszy. Planowanie w strategii personalnej dla interpretatywisty jest przede wszystkim źródłem integracji oraz motywowania pracowników, jak również środkiem racjonalizacji działań menedżerskich oraz trudno przewidywalnych

²⁵ A. Maslow, *Towards a Psychology of Being*, Wiley, New York 1998; F.I. Herzberg, *One more time: How do you motivate employees?*, „Harvard Business Review” 1987, vol. 65, iss. 5, s. 109–120.

²⁶ J. Michie, M. Sheehan, *Business strategy, human resources, labour market flexibility and competitive advantage*, „The International Journal of Human Resource Management” 2005, vol. 16, iss. 3.

przeszłych wariantów. Strategia inkrementalna rodzi się w czasie działań menedżera. Przywództwo opierające się na interpretatywnym sposobie myślenia akcentuje społeczne oraz symboliczne uwarunkowania roli lidera. Kluczowymi cechami przewodzenia są: wiara, emocje, procesy zarządzania znaczeniami, interakcje i procesy komunikacyjne²⁷. Skuteczny lider często potrafi podświadomie narzucić grupie swoją interpretację sytuacji organizacyjnej²⁸. Nurt interpretatywny rozwinął w zarządzaniu kadrami metody i techniki pragmatyczne oraz badawcze o charakterze jakościowym.

Paradygmat krytyczny (skrót CMS) jest stosunkowo nową orientacją w zarządzaniu, jego powstanie datuje się bowiem na lata 90. XX wieku. W Polsce znajdziemy przedstawicieli CMS w nurcie radykalnego feminizmu poruszającego problemy dominacji mężczyzn w strukturach władzy w organizacjach²⁹. Inne wątki związane z funkcją kadrową dotyczą: problemów tożsamości menedżerskiej i organizacyjnej, procesów komunikacji oraz władzy i przemocy w organizacjach³⁰. W zarządzaniu kadrami metody krytyczne wykorzystuje się do poprawy sytuacji grup defaworyzowanych, demaskacji sytuacji nierówności w organizacjach. Wśród badaczy zachowań ludzi w organizacjach identyfikujących się z nurtem radykalnego strukturalizmu wskazać można: S. Deetza, M. Alvessona, H. Willmotta³¹ i innych.

Postmodernizm jako formacja antysystemowa nie proponuje bezpośrednio metod i narzędzi do zarządzania zasobami ludzkimi, ale raczej stanowi źródło krytycznego spojrzenia na koncepcje zachowań ludzi w organizacjach. Organizacje widziane są poprzez: metafory, paradoksy, antynomie oraz poetyckie logiki organizowania³². Ważnym problemem dla postmodernistów jest dylemat instrumentalizacji człowieka przez organizacje. Postmoderniści tacy jak Z. Bauman, B. Czarniawska czy G. Burrell opisują proces fragmentacji i wirtualizacji pracy ludzkiej jako źródło utraty po-

²⁷ M.A. Hogg, D.J. Terry, *Social identity and self-categorization processes in organizational contexts*, „Academy of Management Review” 2000, vol. 25, s. 121–140.

²⁸ L. Smircich, G. Morgan, *Leadership: the management of meaning*, „Journal of Applied Behavioural Studies” 1982, vol. 18, s. 257–273.

²⁹ E. Charkiewicz, *Women, Environment and Sustainable Development. Towards Theoretical Synthesis*, Zed Books, London 1994.

³⁰ P. Hensel, M. Ramus, *Studium władzy w organizacji. Pytania i kwestie metodologiczne*, „Problemy Zarządzania” 2006, nr 1, s. 91–105.

³¹ S. Deetz, *Transforming Communication, Transforming Business: Building Responsive and Responsible Workplaces*, Cresskill, Hapton 1995; M. Alvesson, S. Deetz, *Critical Theory and Postmodernism: Approaches to Organization Studies*, [w:] *Critical Management Studies. A Reader*, eds. Ch. Grey, H. Willmott, Oxford University Press, New York 2005; M. Alvesson, H. Willmott, *On the idea of emancipation in management and organization studies*, „Academy of Management Review” 1992, vol. 17, no. 3, s. 432–464; C. Calhoun, *Critical Social Theory*, Blackwell, London 1995; V. Fournier, C. Grey, *At the critical moment: Conditions and prospects for critical management studies*, „Human Relations” 2000, vol. 53 (1), s. 7–32; H. Willmott, *Breaking the paradigm mentality*, „Organization Studies” 1993, no. 14/5, s. 681–719.

³² K. Sköldbberg, *Poetic Logic of Administration*, Routledge, London 2002.

czucia ciągłości oraz zaufania do wspólnoty przez pracowników³³. Ważnymi wątkami są: relatywizm kulturowy, płynna tożsamość pracowników i organizacji, problemy seksualności i różnorodności w warunkach wielokulturowości³⁴. B. Czarniawska, D.A. Gioia, M. Schultz oraz K. Corley widzą kulturę organizacyjną z punktu widzenia procesów fragmentacji oraz zyskiwania wymiaru płynnej tożsamości indywidualnej i zbiorowej³⁵. Inne szeroko eksploatowane tematy, które poddawane są zabiegom dekonstrukcji, to: tworzenie hiperrzeczywistości jako środowiska pracy³⁶, dekonstrukcja tradycyjnych pojęć zarządzania zasobami ludzkimi (np. kategorii za-

Tabela 5. Cztery paradygmaty zarządzania zasobami ludzkimi

Paradygmat	Paradygmat neopozytywistyczno-funkcjonalistyczno-systemowy	Interpretatywno-symboliczny	Nurt krytyczny w zarządzaniu	Postmodernizm w zarządzaniu
Człowiek w organizacji	Indywidualizm, człowiek jako schemat bodziec-reakcja	Kulturalizm, człowiek tworzący sens w grupie	Aktywizm, człowiek zmieniający organizację	Antyesencjalizm, człowiek glossujący i ironizujący
Stosunek do grupy społecznej	Funkcjonalistyczny, prowadzi do realizacji celów	Konstytutywny, źródło znaczeń i sensów	Krytyczny, źródło opresji i dominacji	Efemeryczny, źródło defragmentacji
Ideały poznawcze	Weryfikacjonizm, kontrola zmiennych, formalizacja poznania	Interpretacja, negocjacja znaczeń	Emancypacja oraz ujawnianie fałszywej świadomości	Gra językowa, glossa, metafora, paradoks
Preferowana metodyka badań	Kwantyfikowalna, sformalizowana, reprezentatywna	Jakościowa, jednostkowa, pogłębiona	Zaangażowana, polityczna, emancypacyjna	Brak metody badawczej, studia kulturowe
Metodyka pragmatyczna	Strategie, algorytmy, plany, procedury personalne	Grupowe metody kreatywne i dyskursywne	Metody zmian organizacyjnych, np. denaturalizacja, <i>empowerment</i>	Metody dekonstrukcji oraz metody narracyjne

Źródło: opracowanie własne.

³³ Z. Bauman, *Liquid Fear*, Polity Press, Cambridge 2006.

³⁴ J. Hearn i in. *The Sexuality of Organization*, SAGE, London 1989.

³⁵ B. Czarniawska-Joerges, *Narratives of individual and organisational identities*, [w:] *Organisational Identity. A Reader*, eds. M.J. Hatch, M. Schultz, Oxford University Press, Oxford–New York 2004, s. 407–435; D.A. Gioia, M. Schultz, K. Corley, *Organisational identity, image and adaptive instability*, [w:] *Organisational Identity. A Reader*, eds. M.J. Hatch, M. Schultz, Oxford University Press, Oxford–New York 2004, s. 349–376.

³⁶ S. Thomas, *The Multi-National Companies*, Wayland Publishers, Hove 1979; S.G. Jones (ed.), *Virtual Culture. Identity & Communication in Cybersociety*, Sage, London 2002.

wodu, kariery, rozwoju pracownika)³⁷, problem dezintegracji tożsamości człowieka w warunkach społeczeństwa konsumpcyjnego³⁸ oraz uwikłanie kapitału intelektualnego w problemy dominacji (dialektyka wiedzy-władzy)³⁹.

Porównanie wybranych aspektów zarządzania zasobami ludzkimi w każdym z czterech paradygmatów zawiera tab. 5.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza możliwości zastosowania paradygmatów wywodzących się z modelu G. Burrella i G. Morgana wskazuje na użyteczność poznawczą tej koncepcji w odniesieniu do badań organizacji i zarządzania. Postrzeganie procesów organizacyjnych i kulturowych, zarządzania zmianą oraz zarządzania zasobami ludzkimi, uwzględniające cztery opisane perspektywy poznawcze, może otwierać nowe horyzonty teoretyczne, metodologiczne i pragmatyczne. W sferze teoretycznej uzupełnienie perspektywy dominującego paradygmatu o podejścia alternatywne pozwala na wydobycie nowych wątków refleksji organizacyjnej. Przykładowo, na znaczeniu zyskują analizy: opresyjności organizacyjnej, przemocy symbolicznej, tworzenia znaczeń organizacyjnych metafor, archetypów i paradoksów w zarządzaniu. W sferze metodologicznej nowe paradygmaty wprowadzają do badań organizacji pluralizm oraz szeroką gamę metod jakościowych, znanych z humanistyki. Dzięki paradygmatom alternatywnym rozpowszechniły się w zarządzaniu: antropologia organizacji, metody analizy dyskursu, metody tekstualne i wiele innych metod i technik z nurtu jakościowego. W sferze pragmatycznej wskazać można na zastosowanie metafor organizacyjnych, *empowermentu* i innych metod i technik zarządzania (*sense-making*, *management of meaning*) sprzyjających wzrostowi refleksyjności pracowników oraz wzbogacających instrumentarium zarządzania.

Literatura

- Ackoff R.L., *Zasady planowania strategicznego*, PWE, Warszawa 1973.
- Alvesson M., Deetz S., *Critical theory and postmodernism: approaches to organization studies*, [w:] *Critical Management Studies. A Reader*, eds. Ch. Grey, H. Willmott, Oxford University Press, New York 2005.
- Alvesson M., Willmott H., *On the idea of emancipation in management and organization studies*, „Academy of Management Review” 1992, vol. 17, no. 3, s. 432–464.
- Ansoff I., *Corporate Strategy*, McGraw-Hill, New York 1965.
- Bauman Z., *Globalizacja*, PIW, Warszawa 1998.

³⁷ M.L. Ming-Cheng, *The professions: prodigal daughter of modernity*, [w:] *Remaking Modernity: Politics, Processes and History in Sociology*, eds. J. Adams, E.S. Clemens, A.S. Orloff, Duke University Press, Durham 2004, s. 381–407.

³⁸ Z. Bauman, *Globalizacja*, PIW, Warszawa 1998, s. 95–101.

³⁹ S. Clegg, *Organisation and control*, „Administrative Science Quarterly” 1981, no. 26, s. 545–562.

- Bauman Z., *Liquid Fear*, Polity Press, Cambridge 2006.
- Bertalanffy L. von, *General Systems Theory: Foundation, Development*, George Braziller, New York 1960.
- Bolman L.G., Deal T.E., *Reframing Organisations. Artistry, Choice and Leadership*, Jossey-Bass, San Francisco 2003.
- Burrell G., Morgan G., *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*, Heinemann, London 1979.
- Calhoun C., *Critical Social Theory*, Blackwell, London 1995.
- Charkiewicz E., *Women, Environment and Sustainable Development. Towards Theoretical Synthesis*, Zed Books, London 1994.
- Clegg S., *Organisation and control*, „Administrative Science Quarterly” 1981, no. 26, s. 545–562.
- Czarniawska-Joerges B., *Narratives of individual and organisational identities*, [w:] *Organisational Identity. A Reader*, eds. M.J. Hatch, M. Schultz, Oxford University Press, Oxford–New York 2004.
- Deetz S., *Transforming Communication, Transforming Business: Building Responsive and Responsible Workplaces*, Cresskill, Hapton 1995.
- Fournier V., Grey C., *At the critical moment: Conditions and prospects for critical management studies*, „Human Relations” 2000, no. 53 (1), s. 7–32.
- Gioia D.A., Schultz M., Corley K., *Organisational identity, image and adaptive instability*, [w:] *Organisational Identity. A Reader*, eds. M.J. Hatch, M. Schultz, Oxford University Press, Oxford–New York 2004.
- Hatch M.J., *Teoria organizacji*, PWN, Warszawa 2002.
- Hearn J., Sheppard D.L., Tancred-Sheriff P., Burrell G., *The Sexuality of Organization*, SAGE, London 1989.
- Hensel P., Ramus M., *Stadium władzy w organizacji. Pytania i kwestie metodologiczne*, „Problemy Zarządzania” 2006, nr 1.
- Herzberg F.I., *One more time: How do you motivate employees?*, „Harvard Business Review” 1987, vol. 65, iss. 5.
- Hogg M.A., Terry D.J., *Social identity and self-categorization processes in organizational contexts*, „Academy of Management Review” 2000, vol. 25.
- Jackson M., *Systems Thinking: Creative Holism for Managers*, Wiley, John & Sons Ltd., Chichester 2003.
- Jacques R., *Manufacturing The Employee: Management Knowledge from the 19th to 21st Centuries*, Sage Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi 1996.
- Johnson P., Duberley J., *Understanding Management Research*, Sage, London 2005.
- Jones S.G. (ed.), *Virtual Culture. Identity & Communication in Cybersociety*, Sage, London 2002.
- Knudsen Ch., Tsoukas H. (eds.), *The Oxford Handbook of Organization Theory: Meta-theoretical Perspective*, Oxford University Press, Oxford–New York 2005.
- Kostera M., *Postmodernizm w zarządzaniu*, PWE, Warszawa 1996.
- Maslow A., *Towards a Psychology of Being*, Wiley, New York 1998.
- Mayo E., *The Human Problem of an Industrial Civilisation*, Macmillan, New York 1933.
- Michie J., Sheehan M., *Business strategy, human resources, labour market flexibility and competitive advantage*, „The International Journal of Human Resource Management” 2005, vol. 16, iss. 3.
- Ming-Cheng M.L., *The professions: prodigal daughter of modernity*, [w:] *Remaking Modernity: Politics, Processes and History in Sociology*, eds. J. Adams, E.S. Clemens, A.S. Orloff, Duke University Press, Durham 2004.
- Morgan G. (ed.), *Beyond Method. Strategies for Social Research*, Sage, Beverly Hills–London–New Delhi 1983.
- Remenyi D., Williams B., Money A., Swartz E., *Doing Research in Business and Management. An Introduction to Process and Method*, Sage, London 2005.

- Sköldbberg K., *Poetic Logic of Administration*, Routledge, London 2002.
- Smircich L., Morgan G., *Leadership: the management of meaning*, „Journal of Applied Behavioural Studies” 1982, vol. 18, s. 257–273.
- Smircich L., *Organizations as shared meaning*, [w:] *Organization Symbolism*, JAI Press, Greenwich 1983.
- Sułkowski Ł., *Kulturowa zmienność organizacji*, PWE, Warszawa 2001.
- Sułkowski Ł., *Epistemologia i metodologia zarządzania*, PWE, Warszawa 2012.
- Taylor F.W., *Critical Evaluations in Business and Management*, Routledge, London 2002.
- Thomas S., *The Multi-National Companies*, Wayland Publishers, Hove 1979.
- Wiener N., *Cybernetics Or Control and Communication in the Animal and the Machine*, MIT Press, Cambridge 1965.
- Willmott H., *Breaking the paradigm mentality*, „Organization Studies” 1993, no. 14/5, s. 681–719.

PARADIGMS AND RESEARCH CURRENTS IN METHODOLOGY OF MANAGEMENT – TRIAL OF SYNTHESIS ON THE BASIS OF WORLD LITERATURE

Summary: The purpose of this article is to review the concept of paradigms and justification for the proposal to elect one of them to describe organizational reality. First of all there were described the methods of isolating the paradigms in management sciences. Next, the possible use of the science of management paradigms based on the classification of G. Burrell and G. Morgan was pointed out. The analysis of the applicability of paradigms derived from the model of G. Burrell and G. Morgan points to the cognitive usefulness of this concept for research for organization and management. The perceptions of processes: organizational, cultural, change management, human resource management and marketing, taking into account the four described cognitive perspectives, may open new horizons: theoretical, methodological and pragmatic.

Keywords: management paradigms, organization paradigms, research trends in management.